

CONSIDERAȚII PRIVIND EVOLUȚIA CONCEPTULUI DE MUZEU ÎN ROMÂNIA*)

Panait I. Panait

De la anticele muzeoane organizate la Athena, Delfi, Alexandria sau Pergam, pînă în zilele noastre, caracterizate de un contemporan drept perioada de explozie muzeală, noțiunea de muzeu a înregistrat o evoluție continuă, cu particularități impuse de spațiul geografic, de elementul etnic sau de stadiul de dezvoltare a civilizației umane. Elementul fundamental este dat în primul rînd de necesitatea socială a unei atari instituții atît în înfloritoarele centre ale antichității mediteraneene¹ cît și cadrul statelor medievale occidentale. Nimicite odată cu prăbușirea imperiilor sclavagiste, muzeele se vor înfiripa în sec. XIII—XIV, sub forma unor colecții particulare, de cele mai multe ori regale, nobiliare sau monahale², devenind în cel de al XV-lea vînc, prin Colecția Capitolină, Colecția Vaticanului, prestigioase tezaure de obiecte de mare valoare. Fără îndoială, secolul al XVIII-lea a marcat un salt remarcabil în dezvoltarea muzeisticii europene. Prin Kunstkammera din Petersburg (1714), Muzeul Capitolin (1734), Galeria de Luxemburg (1730), Galeria Borghese (1782), Muzeul Național din Napoli, și multe altele, s-a trecut la alcătuirea unor instituții muzeistice organizate după anumite reguli specifice lor. Revoluția franceză, preluînd unele din tezele lui Diderot, publicate în Enciclopedia, a adus profilarea muzeelor conform patrimoniului și scopului urmărit de fiecare din ele³. Apar astfel în plină perioadă napoleoniană muzele de istorie, de artă științifică, tehnice sau militare.

Secolul al XIX-lea înregistrează înființarea unor muzee naționale cum au fost acelea de la Budapesta (1802)⁴, Copenhaga (1807)⁵, Moscova (1803)⁶ și altele. Cu muzeele din Pirna — Dresda și Zăcopane, cel datorat lui Tytus Maluvschi din 1880, se realizează prestigioase instituții muzeale ale naturii.

Procesul de geneză a muzeelor românești este în bună măsură similar celui din occident. Particularitățile istoriei românilor au făcut însă ca organizarea muzeistică să sufere unele întîrzieri mai accentuate în Moldova și Țara Românească.

*) Comunicare prezentată în cadrul Sesiunii științifice a Muzeului Deltei Dunării, Tulcea, 2—5 iunie 1974.

1. Enciclopedia Italiană, Roma, 1951, pag. 114.
2. Luc. Benois, *Musées et muséologie*, Paris, 1960, pag. 11.
3. Georges Poisson, *Les musées de France*, Paris, 1959, pag. 9.
4. Ferenc Fülöp, *La reconstruction des musées hongrois*, în: *Museum*, VIII (1955), 2, pag. 88, pag. 89.
5. Svend Larsen, *Les musées locaux d'histoire culturelle au Danemark*, în: *Museum*, an XIII, (1960), 2, pag. 74.
6. P. I. Galkina, *Les musées de l'U.R.S.S.*, în: *Museum*, XI (1958), 4, pag. 211.

Desele schimbări de domnie, rivalitățile familiilor feudale soldate adeseori cu confiscarea tuturor bunurilor, au făcut ca nucleele de colecții înfiripate la curțile domnești sau în casele unor mari boieri să se pulverizeze de timpuriu. Au rămas însă drept mărturie a capacității de creație și teaurizare medievală fondurile de piese donate marilor mănăstiri: Putna, Sucevița, Dragomirna, Căldărășani, Hurez și altele. Păstrate aproape în mod exclusiv ca valori intrinsece, rupte de contactul direct cu publicul, aceste colecții nu au jucat decât târziu un rol cultural — educațiv. Pentru epoca feudală ele rămân bunuri conservate empiric, retrase de cele mai multe ori din serviciul liturgic și cunoscute de un număr restrâns de mneni.

În Transilvania alături de colecțiile mănăstirești și bisericesti dăinuiesc timp de mai multe decenii fonduri alcătuite de persoane particulare sau școli⁷. La 1772 este atestată o colecție mixtă la Odorhei, în 1796 o colecție de științele naturii în Aiud. Alte colecții sînt semnalate în sec. al XVIII-lea la Hunedoara. Nucleul muzeului cel mai important se datorează lui Samuel Brukenihal inițiatorul muzeului cu același nume, inaugurat la Sibiu în februarie 1817⁸.

Dar primele decenii ale secolului al XIX-lea au adus puternice prefaceri în structura economică și socială a țărilor române. Descompunerea relațiilor feudale, afirmarea tot mai energică a burghoziei, contactul direct cu relațiile din occident, au condiționat apariția unor noi forme de manifestare națională și culturală. Este perioada alcătuirii unor însemnate colecții, particulare, cele mai multe avînd profil istoric cu predilecție arheologic. Printre acestea sînt de remarcă colecțiile marelui ban Mihailache Glicia, cele ale lui Cezar Bolliac, Al. Blaremburg, Nicolae Mavros, Dimitrie Pappasoglu, Dimitrie Butculescu și altele⁹.

Patrimoniul acestor colecții era extrem de variat, inegal ca valoare, pus la îndemîna unor cercuți restrînși. Excepțindu-l pe Dimitrie Pappasoglu care își amenajase un muzeu al său în mahalaua Dobroteasa¹⁰, nici-unul din ceilalți colecționari n-au beneficiat de expoziții publice. De aceea înființarea Muzeului Național din București în 1834, premers numai cu cîteva luni de cel din Iași, a marcat o etapă hotărîtoare în evoluția muzeografiei românești. În cei 140 de ani de atunci, s-au sedimentat cîteva particularități ale muzeisticii românești, unele vremelnice, altele intrate în practica permanentă.

Muzeele din Țara Românească și Moldova s-au constituit ca instituții menite să afirme existența națională a românilor, bogățiile faunei și florei pămîntului românesc. Într-un articol publicat în ziarul „Muzeul Național” din 1837 nr. 5, se sublinia faptul că „acum a venit vremea să întoarcem privirea noastră și înapoi și să ne întrebăm mai cu dinadinsul, cine sîntem, de unde ne tragem, cu ce s-au însemnat viațurile trecute, cine a întemeiat acest stat, la ce prefaceri a fost supus”¹¹. În actul său de donație din 22 ianuarie 1832 Nicolae Mavros menționa pe lîngă cele 4000 de medalii, monede, statui, basoreliefuluri, și vase din lut ars, „mai puțin perfecționate dar prețioase fiind găsite în țară”. Scopul donației sale era „instrucțiunea junimei române, speranța viitorului”¹². La rîndul său Alexandru Odobescu dorea ca noua secție de istorie românească înființată în toamna anului 1865 să devină „un focar de lumină și o ușurare a studiului istoriei naționale, îndeosebi a artelor și a industriei României”¹³. Cînd în 1910 ia ființă în cadrul Casei Școalelor Muzeul Pedagogic, conform proiectului datorat lui Gh. I. Ionescu — Gion și Gheorghe Adamescu se sublinia că noua instituție era menită „să dea o

cunoștință limpede despre progresul ce l-a făcut învățămîntul din școala românească și să dea putință celor ce ar studia istoria culturală a neamului, să aibă la îndemîna materialul trebuincios studiilor lor în partea ce privește școala”¹⁴. De fapt de la primele începuturi, muzeografia românească a fost indisolubil legată de educația membrilor societății și îndeosebi a tineretului”. Un muzeu nu este o simplă adunare de documente nescrise — arată Nicolae Iorga — ci o școală. Școala oamenilor maturi și a oamenilor neînvațați, școala și a aceluia care caută ceva dincolo și de școala cea mai vie”¹⁵. În prefața catalogului pinacoteei V. Cioflec, dăruită în 1930 Universității din Cluj, prof. V. Vătășianu, preluînd unele din gândurile înalțășilor săi, arată că menirea acestei pinacoteei „este să fie și în domeniul artelor plastice un educator al marelui public și un dascăl și sfătuitor al tinerii generații artistice, năzuind ca prin achiziții noi să țină pas cu arta modernă”¹⁶. În 1924 și George Vilsan arătase că „muzeul e o casă de învățură care trebuie dată cu folos vizitatorului”¹⁷. În anul 1965 eruditul muzeolog Dimitrie Leonida scria că Muzeul Tehnic pe care l-a creat timp de o viață își atinge scopul de a fi o „școală vie a științei și tehnicii, pentru toți, de conservare a obiectelor de însemnătate istorică, tehnică, din țara noastră și de panteon, de slăvire a oamenilor mari, ai științei și tehnicii de pretutindeni, dar mai ales de la noi”¹⁸.

Astfel, indiferent de profilul său, muzeul românesc a fost conceput ca un mijloc direct de educație și instrucție publică, un propagator incontestabil al sentimentului patriotic și internaționalist¹⁹. Prin aceste trăsături, muzeul românesc nu putea izvorî decît din realitățile și conform cerințelor naționale muzeale, arăta în 1923 Grigore Antipa, trebuie să crească „din nevoile noastre proprii, din pămîntul țării, din firea și din nevoile culturale ale poporului nostru”²⁰. Teza aceasta fundamentală fusese o călăuză și pentru G. Ionescu — Gion care respingea cu demnitate și hotărîre ideea de a copia muzeele școlare ale altora, susținînd întocmirea unor instituții muzeale proprii poporului nostru.

Muzeul românesc este o instituție menită a salva creația populară, valorile artistice, exemplarele faunistice și florale caracteristice pămîntului locuit de români. El este strîns legat de dezvoltarea materială și spirituală a societății românești. În concepția lui Alexandru Odobescu muzeul preconizat trebuia să infățișeze „o istorie plastică și figurată a artelor, a industriei, și negoțului țării noastre”²¹. La rîndul său cimpulungeanul Ion Ștefureac propunea o amplă acțiune de strîngere a comorilor de artă țărănească, a mărturiilor vechilor meșteșuguri, a pieselor de originală artă decorativă națională, pe care sublinia el „numai un popor cu înalte însușiri de cultură a putut-o produce”²². Ideea de a teauriza piese ale creației populare și industriale s-a concretizat în anul 1906 în „Muzeul de Et-nografie, de Artă Națională, Artă Decorativă și Industrială” deschis la București pentru scurtă vreme.

Ceea ce rezultă cu prisosință din analiza evoluției muzeelor este faptul că aceste instituții au beneficiat de o concepție valoroasă, perfecționată pe parcursul acumulării de experiență. Din acest punct de vedere exemplul criteriilor alcătuirii patrimoniului este suficient de concludent. La început muzeele noastre au avut un caracter mixt, indiferent de perioada în care s-au constituit. Într-un raport al Eforiei Școalelor din 8 mai 1846 se arată că Muzeul Național a obținut bune re-

7. Vasile Neteș, *Inițiative și realizări muzeografice românești în Transilvania pînă la 1918*, în *Revista muzeelor*, an. II, (1965), 1, pag. 39—43.

8. Nicolae Lupu, *Muzeul Brukenenthal la 150 de ani*, în *Revista muzeelor*, IV (1967), 5, pag. 411.

9. Dr. Florian Georgescu, Panait I. Panait, Petre Dache, *Muzeul de istorie a municipiului București, 1921 — 1971*, București 1971, pag. 9.

10. Col. Ioan Străjan, Lt. col. Constantin Căzânișteanu, Lt. Col. Dimitrie Pappasoglu, *București, 1972*, pag. 84.

11. Ioana Cristache — Panait și Panait I. Panait, *Începuturile muzeografiei la București*, *Revista muzeelor*, II, (1966), 1, pag. 37.

12. Idem, *Organizarea activității muzeistice la București în anul 1864*, în *Revista muzeelor*, anul V (1968), 6, pag. 509.

13. Corina Nicolescu, *Alexandru Odobescu, cel dintîi istoric al artelor românești*, în *Revista muzeelor*, an. IV (1967), 2, pag. 130.

14. Valeria Popovici, *Activitatea profesorului Iuliu Moisi la Muzeul Pedagogic al Casei Școalelor (1910 — 1931)*, în *Revista muzeelor*, an. V, (1968), 5, pag. 407.

15. N. Iorga, *Ce este un muzeu istoric*, în *Trei conferințe de orientare*, Vălenii de Munte, 1939, pag. 25.

16. Alexandru Rus, *Istoricul donației „Virgil Cioflec”*, în *Revista muzeelor*, an. VII, (1970), 2, pag. 111.

17. Lucia Mureșeanu, *George Vilsan, și problemele etnografiei și muzeologiei etnografice românești*, în *Revista muzeelor*, an. IV, (1967), 3, pag. 227.

18. *Revista muzeelor*, an. II (1965), 3, pag. 278.

19. Rodica Măcri, *Muzeul de istorie în concepția unor înalțăși ai istoriografiei noastre*, în *București, M.I.M.B., VIII (1971)*, pag. 425—435.

20. Dr. Grigore Antipa, *Organizarea muzeelor în România*, în *Mem. Acad. rom. sect. St. seria III, tom. I, Mem. IX, București, 1923*, pag. 10.

21. Corina Nicolescu, *op. cit.*, pag. 139.

22. Grațian Juncan, *Ion Ștefureac*, în *Revista muzeelor*, IV (1967), 5, pag. 518.

zultate adunând „mai întâi obiecte de istorie naturală și de antichități din țară” urmând apoi să se preocupe și de procurarea unor piese de peste hotare²⁴. Situații similare se cunosc la Muzeul Brukenthal, Muzeul de istorie din Galați, constituit pe baza colecțiilor istoricului V. A. Urechia²⁵, la Muzeul de istorie din Cluj, Muzeul de istorie a municipiului București format pe baza citorva mari donații, transferiri și achiziții²⁶. Faptul se explică prin aceea că la baza celor mai multe din muzeele noastre au stat colecțiile personale, de cele mai multe ori foarte eteroclite.

Pe măsura creșterii patrimoniului, a sporirii îndatoririlor, a apariției unei noi structurări sociale și politice s-a înregistrat o proliferare mai strânsă a fondurilor muzeale. Un moment hotărâtor în acest sens l-a constituit anul 1864, când pe baza decretelor lui Alexandru Ioan Cuza au fost înființate Muzeul Național de Antichități, Muzeul de Științele Naturii și Pinacoteca, toate trei devenind instituții de incontestabilă valoare. Analizată în evoluția ei cronologică rețeaua muzeistică românească prezintă următoarea situație, dată de profilul respectivelor unități:

Dacă în secolul al XVIII-lea se cunosc patru muzee, între 1800-1864 sînt înregistrate 11 instituții, dintre care 4 au profilul mixt, 3 sînt de științele naturii, 2 de artă și 2 de istorie. În perioada 1865-1900 iau ființă 13 muzee, dintre care 6 cu profilul mixt, iar 3 sînt de istorie. Ceea ce este de menționat este faptul că în acest răsfoș se cunoaște și un muzeu memorial constituit la Tg. Mureș în anul 1899. Între anii 1900-1945, harta țării se îmbogățește cu cea 50 noi muzee. De data aceasta cele mai multe sînt de istorie (19), 8 au caracter mixt, 7 sînt etnografice, 1 este tehnic. În perioada 1946-1973 sistemul muzeal național crește cu 265 noi unități. Analizate pe baza profilurilor aceste muzee acoperă o arie mult mai largă. Reflectînd grija statului față de marele personalități ale poporului român, numărul muzeelor memoriale a sporit cu încă 61 unități. Un element nou, cu largi implicații, este creșterea lotului de muzee sătești, al muzeelor etnografice (ce ating cifra de 29), al celor de artă (39), sau istorie (48). Au luat ființă 5 muzee de literatură, 2 pentru sport și 28 cu profilul mixt. Astfel în ultimii 30 de ani rețeaua muzeistică s-a îmbogățit substanțial, procentul cel mai ridicat revenind muzeelor sătești (1 × 31), memoriale (1 × 11), de etnografie și artă populară (1 × 4), muzeelor tehnice (1 × 3), de istorie (1 × 2) și altele. În general muzeologia românească reflectă în urma acestui proces evolutiv principalele aspecte ale structurii economice și sociale a patriei. Ea înregistrează totodată un echilibru mai bun privind repartitia teritorială. În prezent toate județele țării beneficiază de instituții muzeale, unele dintre acestea avînd 18-22 muzee, sau secții muzeistice. Situația respectivă este rezultatul politicii de stat în domeniul culturii, care a făcut ca 11 dintre actualele județe, printre care Iași, Iași, Tulcea, Argeș și altele să posede muzee numai după 1945. Studiat în evoluția lui cronologică sistemul muzeal din România prezintă următoarea repartitie: secolul al XVIII-lea, patru actuale județe beneficiau de colecții sau muzee (Harghita, Hunedoara, Alba, Sibiu). Între 1800-1864 se vor adăuga alte 6 județe, între 1865-1900 un nou lot de 10 printre care Constanța (1879) Satu Mare (1890), Timiș (1872), Suceava (1900), iar între 1901-1945 alte 17 județe Prahova (1929), Mehedinți (1913), Vaslui (1914), Galați (1934 ș.a.)²⁷.

Dar evoluția numerică și varietatea profilului muzeelor noastre nu exprimă decît două din principalele coordonate ale muzeologiei românești. Mutații fundamentale sînt înregistrate în întreaga concepție și practică muzeală. Este drept că unele dintre metodele de muncă preiau sugestii anterioare, dar și acestea bogat amplificate. Teza exprimată la Breaza în vara anului 1934 de către Grigore An-

tipa, privind muzeele sătești²⁸ este în prezent o realitate bine consolidată. Ideea unui muzeu național în Capitală care să contribuie la salvarea celor mai importante valori ale culturii materiale și spirituale, susținută de Alexandru Odobescu²⁹ este și ea concretizată prin existența mai multor instituții muzeale de rang național.

Elementul esențial al dezvoltării muzeologice este transformarea instituțiilor muzeale în centre sociale. Astfel în timp ce edificiul muzeal tinde a fi „un triumf al formei” instituția muzeistică devine un loc în care oamenii de diverse profesii, vîrste, naționalități își găsesc un punct de convergență al aspirațiilor lor. Prin acest fapt muzeul își definește una din trăsăturile esențiale de la care decurg îndatoririle privind salvarea cît mai multor piese din patrimoniul virtual conservarea, precum și valorificarea științifică și cultural-educativă a acestora. Putem spune însă că în pofida unei activități oficiale de un veac și jumătate, muzeistica nu și-a stabilit legile ei de știință. De aceea se impune un efort colectiv al tuturor ostentitorilor în acest domeniu, pentru ca pornind de la experiența înaintașilor, ținînd seama de realitatea contemporană și scrutînd viitorul să definim coordonatele legitime ale muzeologiei românești.

— r é s u m é —

Après un bref aperçu de l'évolution institutionnelle du musée depuis l'Antiquité jusqu'au Moyen Age, l'auteur s'attache à l'examen des circonstances qui présidèrent à la création des musées roumains au XVIIIe siècle. Ces musées eurent pour point de départ diverses collections privées ou scolaires.

Les premiers musées importants du pays a été créé à Sibiu et inauguré en 1817. Fondés en 1891, les musées de Valachie et de Moldavie visaient en tout premier lieu à l'affirmation de l'existence des Roumains en tant qu'entité nationale, tout en offrant aussi l'image des richesses animales et végétales de la terre habitée par eux. Dès ses débuts, le musée roumain a été étroitement lié à l'idée d'en faire un instrument éducatif pour les membres de la société et notamment pour la jeune génération. Au cours de toute son histoire, la muséographie roumaine embrasse sans cesse un vaste champ de préoccupations. Possédant pour commencer, des collections mixtes, les grands musées se dessinent à partir de la seconde moitié du XIXe, siècle, quand sont fondés le Musée National des Antiquités le Musée des Sciences Naturelles, la Pinacothèque. On constate le décaillage de la notion de patrimoine muséographique, ainsi que l'enrichissement de ce patrimoine, par différents moyens. D'une attention toute particulière devait bénéficier, le perfectionnement du système d'évidence. En même temps, le musée roumain s'est avérée une institution dynamique dans l'oeuvre d'instruction des masses populaires. Partant du répertoire des musées paru dans les revues spécialisées, l'auteur de cet exposé présente la statistique de la fondation des musées, leur profil et leur distribution territoriale. Pour conclure, il invite les spécialistes à préciser les règles de la muséologie roumaine.

23. Arh. Stat. Buc. Minist. Instr. Dos. 1515/1846 fila 1.

24. Ion T. Dragomir, Din activitatea de cercetător, colecționar și muzeograf a lui V. A. Urechia, în Revista muzeelor, an III, (1966), 5, pag. 414.

25. George Protopopescu, Muzeul de istorie din Cluj, la 110 ani, în Revista muzeelor, an VI, (1969), 6, pag. 509.

26. Dr. Florian Georgescu, Panait I. Panait, Petre Dache, op. cit., pag. 13-14.

27. Situație întocmită pe baza indicelui de muzee publicat în Revista muzeelor, în anii 1971-1973.

28. Dr. Grigore Antipa, Despre muzeele sătești, 1935, pag. 2.

29. Corina Nicolaeșcu, op. cit., în Revista muzeelor, an IV, (1967), 2, pag. 139.